

# DENİZLİ'DE YENİ BULUNAN İKİ KİTÂBE

TUNCER BAYKARA

I

- a بن كیخسرو برهان المؤمنین

- b فی شهور رمضان سنه خمسين وستائة

Takriben 36 cm eninde ve 100 cm boyundaki bu kitâbe beyaz mermere kazılmıştır. Yuvarlak hatlı, yumuşak nüanslı ve güzel bir selçuklu sülüsüdür. Gerek ebadı, gerekse yazısının hacmi itibariyle bu kitâbe, daha ziyâde âbidevî bir büyük yapıya aittir. Devrinin kitâbelerine göre de ya son, yahud da sondan bir önceki guruba aittir ve baş tarafı, maalesef mâlûm değildir. Bu kitâbe ile aynı yerde bulunan, II. kitabe ile, bazı klâsik selçuklu motiflerini haiz parçalar, burada önemli bir binanın yahud yerin mevcut olduğunu göstermektedir. Bu, kalenin kuzey kapısı olabileceği gibi, bir başka umumî bina, meselâ cami de olabilir.

Gerek bu, gerekse aşağıda sözünü edeceğimiz kitâbe, Kale'nin kuzeyinde, 300 m. kadar aşağıda, şimdiki Aydın asfaltının 50 m. kadar güneyinde, II. Sanayi çarşısının doğu kısmında bulunmuştur. Zaten bizce kitâbenin önemi buradan ileri geliyor. Zira bu kitâbelerin bulunduğu saha, şimdiye kadar Denizli şehri içinde pek sayılmıyordu. Gerçi daha XIII. yüzyıl sonlarında Anadolu, hattâ Önyasya'nın bir nevi umumî valilik merkezi olacak kadar gelişen ve hattâ Gazan Han'ın daha gelmeyi arzuladığı bu şehir<sup>1</sup>, pek azametli görünmüyordu. Çünkü Denizli hakkında, şimdi "Kaleiçi" denilen yer dışında, şehrin yayıldığı alan hakkında kesin bir tasavvura sahip değildik. Şimdi bu kitâbe ile anlıyoruz ki, şehir kuzeyde Aydın asfaltı civarına kadar uzanmaktadır.

650 Ramazan ayını - 5 Kasım - 4 Aralık 1252 - gösteren bu kitâbe, Evliya Çelebi'deki bir kitâbe<sup>2</sup> ve Akhan kitâbesiyle<sup>3</sup> karşılaştırılmalıdır. Bunlar da hemen aynı tarihlere, II. İzzeddin Key-

<sup>1</sup> Z. V. Togan, Reşideddin'in mektuplarında Anadolu'nun iktisadî ve medenî hayatına ait kayıtlar, İktisad Fak. Mecmuası, XV, 1-4, Ek. 953 - Kas. 954.

<sup>2</sup> Evliya Çelebi, Seyahatname, 1935 İstanbul, IX, 195.

<sup>3</sup> K. Erdmann, Das Anatolische Karavansaray., 1961 Berlin, I, 67-72.

kâvus bn Keyhusrev devrine aittirler. Bu hükümdar namına, bil-hassa Karasungur bn Abdullah tarafından girililen imar faaliyetinin kitâbeleri hayli çoktur<sup>1</sup>.

## II

- a - شکر و سباس آن  
 b - خدا یرا که کردن کشان  
 c - گرمیان و بغاة ترکان  
 d - برما مطیع کردانید  
 e - و شکر این نعمت که من امور بن  
 f - محمد بک ام بد رقبه را برداشتم هر که وضع کند در  
 g - لعنت خدا باد<sup>2</sup>

Denizli'de Umur Bey adına bir kitâbe, hele bu farsça da olursa gayet dikkate değerdir. Gerçi Denizli beylerinin mevlevilerle araları iyi idiyse de, halkı türkmen olup, onlar arasında daha ziyâde bektâşilik yaygındı. Aydınogullarının da keza mevlevilerle münasebetleri sıkı ve samimî idi ve onlar tarafından "Sultan-ül-Guzzat" tesmiye edilmişlerdir. Bu bakımdan Denizli olsun, Aydınogulları muhiti olsun, farsçaya kısmen aşına idiler. Bunlar ve aşağıda sözünü edeceğimiz olaylar, bu kitâbenin dilinin farsça oluşunu izah etmektedir. 43/71 cm. ebadındaki bu kitâbenin, yukarda zikrettiğimiz I. kitâbe ile aynı yerde bulunması bir tesadüf olmasa gerekir. Anlaşıyor ki bu kitâbe, I. kitâbenin ait olduğu büyük yapının bir tarafına yerleştirilmiştir.

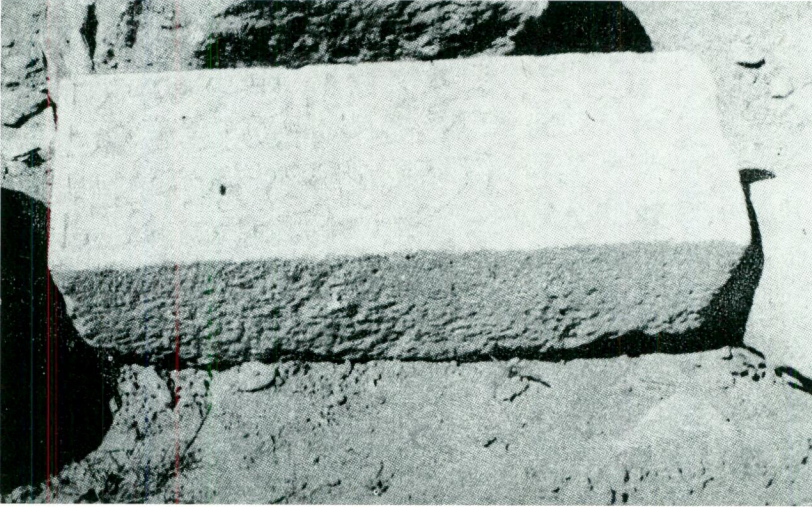
Tarih bulunmayan bu kitâbede tek bir şahıs ismi geçmektedir: "Umur bn Mehmed Beğ". Gerçi okunması ve neşri ihtiyatla karışılması icabeden bir sikkeden, Aydınogullarına ait paralardan Lâdik, yâni Denizli'de basılanların olduğu söyleniyorsa da<sup>3</sup>, Denizli hiçbir zaman Aydınogullarına ait olmamıştır. Zaten bilinenlere göre Umur Bey ile Denizli arasında bir yakın münasebet de yoktur. Ancak Aydınoglu Umur Bey'in Eğridir'e gittiğinin malûm olması, kitâbenin çözümü için bir ipucu vermektedir. Yazıcıoğlu Ali'nin, şimdiye kadar bir başka kaynakla teyid edilmeyen Aydınogulları ile ilgili bu

<sup>1</sup> İ. Hakkı, Kitâbeler II, 1929 İstanbul, 192 ve dev.

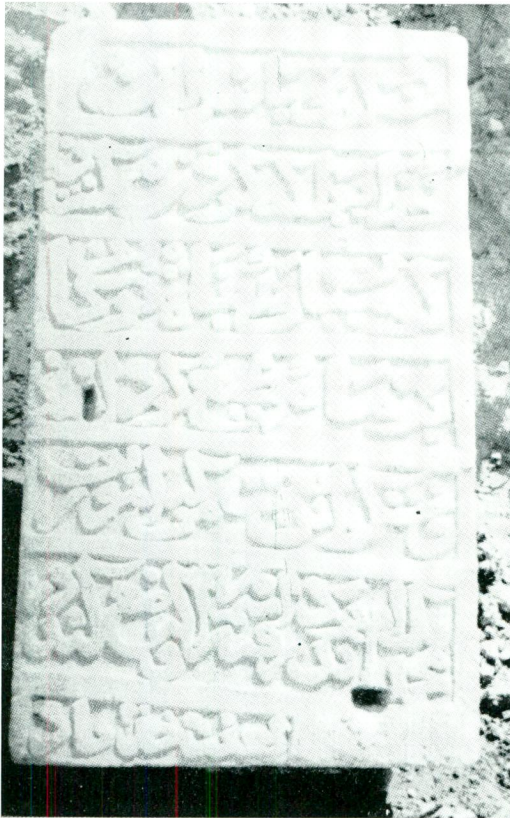
<sup>2</sup> Bu kitabenin okunmasında yardımını esirgemiyen Prof. Tahsin Yazıcı, Doç. Dr. Muammer K. Özergin ve Dr. Nazif Hoca'ya teşekkür borçluyum.

<sup>3</sup> Şimdiye kadar görülmemiş ve neşredilmemiş sikkeler, Şerefeddin Erel, Tarih Dünyası, 1, 2, Ocak 1965.

*T. Baykara*



I. Kitabe



II. Kitabe



*T. Baykara*



II. Kitabe, motifl: kapı kenarı (?)

kaydı, artık şimdi kesinleşmektedir. Yazıcıoğlu'nun naklettiği rivayet şöyledir:

“Çün Timurtaş Beğ Aydın oğlanlarından dahi mal ve haraç talep kıldı Aydın Oğlanları Melik ül-guzzat vel'mücahidîn Gazi Umur Beğ adlu karındaşlarını lâyük pişkeşler ve hizmeti ve selâmlık birle Timurtaş Beğ hizmetine gönderdiler Eğirdür üzerinde Timurtaş Beğ ordusuna irişüb selâmladı Timurtaş ona “haraç niçün getirmedin” dedi Umur Beğ eyitti “Siz ne milletsiz ki biz size haraç virevüz Biz haracı küffardan alırız Siz müslüman ve biz müslüman Bizden haraç ne veçhile istersiz” dedi bu söz Timurtaş Beğe hoş geldi, sayurgayub “Gazi yiğitmişsin, var gaza kılmakta ol” deyü gönderdi”<sup>1</sup>.

Umur Bey'in, Timurtaş'ın yanına gittiğini tesbit ettikten sonra, Timurtaş'ın hareketlerini takip edelim. Bilindiği gibi İlhanlıların Anadolu umumî valisi Timurtaş, Batı Anadolu beylerinin istiklâl arzularına şiddetle karşı koyuyor, Anadolu istiklâlinin kendi etrafında olmasını istiyordu. Bunun için isyan etmiş, lâkin üzerine babası Emîr Çoban gönderilince afvedilmesini istemişti. Bu meyanda Anadolu beyleri de Çoban'a itaatlarını bildirmişler, hattâ Hamidoğlu Dünder Bey, Çoban namına para dahi bastırmıştı<sup>2</sup>. Ancak, mahiyetini bilemeyeceğimiz sebeplerle Çobanoğlu Timurtaş'la Batı Anadolu beylerinin arası açılmış, Timurtaş Eşrefoğlu Süleyman ve Hamidoğlu Dünder beyleri öldürmüştü<sup>3</sup>. Timurtaş, beyleri tenkil hareketini sonraki yıllarda batıya doğru kaydırması, beylere itaatlerini bildirmeleri için haber göndermiştir. İşte Umur Bey, Aydınogullarının itaatını bildirmek için Timurtaş'ın yanına gönderilmişti. Fakat Germiyanlılar ve Denizli beyleri itaatlerini belirtmeyince, Timurtaş, 22 Ağustos 1327'de Eğridir'den Denizli üzerine hareket etmiş, kumandanlarından Ertana beyi de, 5000 kişilik bir kuvvetle Karahisar üzerine göndermişti. Kaynaklarda Timurtaş'ın bu tenkil hareketinin neticesi hakkında bilgi yoktur. Ancak işte şimdi bu kitâbeden öğreniyoruz ki, İnançoğulları Timurtaş'a mukavemet etmeden itaat etmiş-

<sup>1</sup> Tarih-i Âl-i Selçuk, Topkapı, Revan, 1661, vr. 556, 557. Ayrıca, M. Halil, Düsturnâme-i Enveri, medhal, 1929 İstanbul, 13; H. Akın, Aydınogulları tarihi hakkında bir araştırma, 1946 İstanbul, 32;

<sup>2</sup> Anadolu tarihinden Hamidoğulları, Mehmed Arif, TOEM, cüz 15, 1 Ağ. 1328, s. 938-947;

<sup>3</sup> Bahriye Üçok, Hamidoğulları Beyliği, İlahiyat Fak. Dergisi, IV, I-II, 1955.

lerdir. Zannediliyordu ki, Germiyanlılar da Timurtaş'a itaat etmemişler, böylece Anadolu istiklâlinin tek temsilcisi olmuşlardır. Bunun doğru olmadığı Risale-i Felekiye'den de mâlûm olmakla beraber, şimdi artık bu kitâbe ile kesin olarak bütün Anadolu beylerinin Timurtaş'a, dolayısıyla İlhanlılara itaat ettiklerini öğreniyoruz.

Timurtaş, Denizli önlerindeki kısa ikameti sırasında bir büyük teşebbüse daha girişmiştir. Denizli istikametinde tabîî bir akış mecrasına sahip Anadolu ticaretinin kesilmeden devamı için Menderes nehri üzerinde kendi ismiyle anılan köprü'nün inşasına girişti. Bu faaliyetini, şüphesiz ki yanında bulunan Umur Bey de desteklemiş olmalıdır. Zîra bu şekilde Ayasuluğ ve İzmir ticareti de gelişmiş olacaktı. Zaten Çoban ailesi, böylesine şümillü iktisadî faaliyete yabancı değildi ve kısa zamanda köprü inşa edildi. Ancak ne yazık ki yeri iyi seçilmemişti ve ömrü diğer Çoban köprüleri kadar devam edemedi<sup>1</sup>. Bu faaliyeti esnasında, zaten araları açık bulunan İlhanlı Ebu Said Han'ın kardeşi Dimişk Hoca'yı öldürdüğünü, ailesini de mahvetmek üzere olduğunu haber alınca, ordugâhını üç günde göçürüp 13 Ekim'de Eğridir'e döndü ve sonra da Mısır'a kaçtı<sup>2</sup>.

Anadolu Türk tarihi için birçok neticeleri saklayan bu kitâbe şu halde 1327 yılı Eylül ayında, Timurtaş'ın Batı Anadolu'yu itaata almasının bir sembolü olarak pek sevdiği Umur Bey tarafından dikilmiştir. Bu tarihten sonra Denizli, İlhanlılara vergi veren bir tâbi beylik olmuştur. 1350 yıllarında İlhanlılara vergi veren "Uc" vilâyetleri arasında Denizli, Evlâd-ı Hamid ile Umur Beğ arasındadır. Bundan anlaşılıyor ki, bu vergiler bu tarihte, yani 1327 de tâyin ve tesbit edilmiştir<sup>3</sup>.

<sup>1</sup> Daha XVII. yüzyılda harab olmuş bulunuyordu.

<sup>2</sup> C. D'Ohsson, *Histoire des Mongols*, 1835 Lahaye, IV, 686.

<sup>3</sup> Zeki Velidî, *Moğollar devrinde Anadolu'nun iktisadî vaziyeti*, THİTM, I, 1931; Aynı kaynağın yeni ve mükemmel neşri: W. Hinz, *Die Resalâ-ye falakiyya*, 1953 Wiesbaden, 93 b, 162.